

JISMONIY MADANIYAT VA SPORTNING INSON HAYOTIDAGI O‘RNINI O‘RGANISHNING IJTIMOIIY FALSAFIY TAHLILINING YUZAGA KELISHI.

Uzakbergenov Ikram

Berdaq nomidagi QMU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sport va jismoniy madaniyatning ahamiyatini o‘rganishning ijtimoiy-falsafiy jihatlari, ma’naviy madaniyat, yoshlarning ijtimoiy ehtiyojlari, yoshlarning hulq-atvorining shakllanishida sportning ahamiyati, bo‘sh vaqtni tashkil qilish masalalari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: bo‘sh vaqt, salomatlik, ma’naviy madaniyat, hulq-atvor faoliyati, sog‘lom turmush tarzi, ijtimoiylashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются социально-философские аспекты изучения значения спорта и физической культуры, духовной культуры, социальных потребностей молодежи, значения спорта в формировании поведения молодежи, вопросы организации свободного время.

Ключевые слова: свободное время, здоровье, духовная культура, поведенческая активность, здоровый образ жизни, социализация.

Abstract: This article discusses the socio-philosophical aspects of the study of the importance of sports and physical culture, spiritual culture, social needs of young people, the importance of sports in the formation of the behavior of young people, and issues of organizing free time.

Key words: free time, health, spiritual culture, behavioral activity, healthy lifestyle, socialization.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3 iyundagi “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3031 sonli qarori asosida jamiyatimizda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug‘ullanishi uchun zamon talablariga mos harat-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o‘z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg‘ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish maqsadida ta’lim tizimida o‘quvchi va talabalari, aholining keng qatlamlari o‘rtasida sog‘lomlashtirish, jismoniy tarbiya, ommaviy sport ishlarini tashkil etish, kompleks sport musobaqalarini o‘tkazish, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish va ularni maqsadli tayyorlashga qaratiladi. Ushbu maqsaddan kelib chiqib, maqolada

sportning ijtimoiy-falsafiy jihatlari va o'quvchi va talabalar o'rtasida jismoniy madaniyatni shakllantirish masalalariga alohida to'xtaladi.

Sportning ijtimoiy-falsafiy tahlili yoshlar muammolari, yoshlarning ma'naviy madaniyati, bilim darajasini o'rganish bilan yaqin aloqada olib boriladi.

Ijtimoiy-falsafiy bilimlar doirasida yoshlar muammolariga qiziqish odatda ijtimoiy "yoshlar bilan bog'liq muammolar" kuchaygan davrda paydo bo'ladi: fan yuzaga kelgan muammoli vaziyatni tushuntirib, ma'lum bir ijtimoiy tartibga solish vazifasini bajaradi.

Shuning uchun, agar biz ushbu ilmiy bilim sohasi haqida gapiradigan bo'lsak, unda yoshlar tadqiqotchilarning diqqat-e'tiboriga sazovor bo'lgan aniq ijtimoiy-tarixiy vaziyatlar haqida gapirishimiz kerak bo'ladi.

Nemis tadqiqotchisi K.Xarelmanning ta'kidlashicha, "yoshlarning tadqiqotlari asosan yoshlar xatti-harakatining og'riqli nuqtalariga, masalan, ta'lim inqirozi, ishsizlik, giyohvand moddalarni iste'mol qilish, siyosiy ekstremizm ya'ni, hozirgi paytda jamoatchilik e'tiborini tortgan muammolar va ko'pincha "yoshlik" kabi yaxlit hodisa ko'zga tashlanmaydi.

Margaret Midning avlodlar orasidagi tafovut va ular o'rtasidagi munosabatlarning evolyutsiyasi haqidagi tadqiqotlari ko'pchilikka ma'lum. XX asrning 60-yillari oxirida yoshlar noroziligi va tartibsizliklari holatining tushuntirish nazariyasi sifatida K.Manngeymning avlodlar nazariyasi ijtimoiy o'zgarishlar omili sifatida jamoatchilik tomonidan e'tirof etgan.

Ijtimoiy-falsafiy an'alarida yoshlar haqidagi birinchi tadqiqotlar XX asrning 60-yillarida paydo bo'lgan. Yoshlarning ilmiy tahlilini rivojlantirishning murakkabligi shundaki, yoshlik davri funksiyasi davlat va partiya tomonidan belgilab berilgan qadriyatlarga moslashish sifatida qaraladi. Aniq ijtimoiy tadqiqotlar institutida yoshlarni ijtimoiy rivojlanish sub'ekti sifatida o'rganishga yo'naltirilgan ikkita bo'linma mavjud: ta'limning ijtimoiy muammolari va yoshlarning ijtimoiy ehtiyojlarini prognozlash. Ushbu ikki guruhning tadqiqotlari yoshlarni ijtimoiy-falsafiy o'rganish an'alarini maxsus intizom sohasi sifatida shakllantirish uchun haqiqiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu sohadagi tadqiqotlar, birinchi navbatda, yoshlarning "ijtimoiy" muammolarini (masalan, qadriyat yo'nalishi va kasbiy o'zini o'zi belgilash) o'rganishga qaratilgan.

Yoshlar muammolarini o'rganish jarayonida ijtimoiy-falsafiy tahlil to'rtta asosiy bosqichlarni vujudga keltiradi:

1. V.N.Shubkin tomonidan o'rganilgan tadqiqot yoshlarning hayot rejalarini o'rganishga qaratilgan. Kasb tanlashda ommaviy yo'nalish dastlabki rivojlanishning sub'ektiv ko'rsatkichlarini o'rganishdan iborat bo'lgan. "Kasbiy obro'" tushunchasi ijtimoiy ierarxiyaning yoshlarning ommaviy ongida sub'ektiv aks etishining ko'rsatkichi sifatida kiritildi. Ijtimoiylashuvni jamiyatning me'yoriy talablarini

o'zlashtirish darajasi sifatida tushunish, keyinchalik jamiyatning ijtimoiy imkoniyatlari bilan ta'minlangan holda, yoshlarning kutish dinamikasi sifatida tushunish bilan almashtirildi.

II. Sverdlovsklik olimlar F.R.Filippov va M.N.Rutkevichlarning tadqiqotlari. Ularning o'ziga xosligi ta'lim tizimini, xususan, oliy ta'limni o'rganish edi. Asosiy e'tibor ijtimoiy rivojlanishning uchta komponenti: ijtimoiy ehtiyojlar, ta'lim tizimi va yoshlar, shuningdek, ular o'rtasidagi mumkin bo'lgan qarama-qarshiliklarga qaratildi. Natijada yoshlar muammolarini ijtimoiy-falsafiy tahlil qilishda yangi yo'nalish – talabalarning ijtimoiy muammolari shakllandi. L.Ya.Rubina keyinchalik Rossiyada bu mavzuni o'rganadi.

F.R.Filippov va M.N.Rutkevich asarlarining yana bir o'ziga xosligi shundaki, ular yoshlar muammolarini sovet jamiyati ijtimoiy tuzilishi va avlodlararo ijtimoiy harakatlarni takror ishlab chiqarish prizmasidan ko'rib chiqdilar.

Avlodlar o'rtasidagi tafovut muammolari va davomiylik g'oyasini tanqidiy tahlil qilish keyingi yillarda Yu.A.Levada tomonidan amalga oshirildi.

III. Longitudinal tadqiqotlar maktabi. Uning shakllanishiga XX asrning 80-yillari o'rtalarida Amerika bo'ylama (longitud) tadqiqotlari usullarini o'tkazgan M.Titma katta ta'sir ko'rsatdi. Uning qiziqishlarining o'ziga xosligi yoshlarning hayotini aniqlash jarayonlarini mintaqaviy va aholi punktlarida farqlash edi.

O'zgaruvchan jamiyatda hayotning an'anaviy sohalari: oila, mehnat, ta'lim, kasbiy va ijtimoiy harakatchanlik, hayotiy qadriyatlar, bo'sh vaqt, sport va boshqalar o'rganildi.

IV. Ijtimoiy-psixologik yo'nalishni ifodalagan Leningrad maktabini alohida ta'kidlash kerak. Leningrad maktabi doirasida I.S.Kon o'z faoliyatini boshladi, o'smirlik psixologiyasi va G'arbda keng rivojlangan yo'nalish - yoshlar subkulturalari bilan shug'ullanadi. I.S.Kon asosan xorijiy manbalarga tayanib, bu hodisaning mavjudligini da'vo qiladigan yagona akademik tadqiqotchidir. Bo'sh vaqtni o'tkazish, jumladan, sportning ahamiyati ham shu nuqtai nazardan batafsil ko'rib chiqiladi.

Bugungi kunda yoshlar bandligi va ishsizlik, yoshlar mehnat bozorlari (asosan, ikkilamchi mehnat bozori, ya'ni yetarli malakaga ega bo'lmagan yoshlarni vaqtincha ishga joylashtirish) o'rganilmoqda. Yoshlarning iste'molchi xulq-atvorining yangi shakllari – manfaatlar sohasi, uysizlar muammolari, yoshlarning moddiy farovonligi va ijtimoiy himoyasi muammolari, qadriyatlarga yo'naltirilganlik tizimi, sport va jismoniy tarbiya masalalari ham o'z ifodasini topgan.

Adabiyotlarda, ayniqsa, yoshlar masalalariga bag'ishlangan adabiyotlarda, afsuski, kasb-hunar maktablari talabalari va oliy o'quv yurtlari talabalari har doim ham bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan alohida yoshlar jamoasi sifatida alohida ajratib ko'rsatilmaydi. Quyidagi tadqiqotlarda o'quvchilar va talabalar hayotining turli tomonlari ko'rib chiqiladi.

Kasb-hunar ta'limining barcha quyi tizimlaridan uning boshlang'ich bo'g'ini ijtimoiy-falsafiy darajada eng kam to'liq o'rganilgan.

Biroq, boshlang'ich va oliy kasbiy ta'lim tizimining ijtimoiy muammolarini har tomonlama tahlil qilishga bag'ishlangan ijtimoiy-falsafiy yoki pedagogik monografiyani topish hali ham qiyin. O'quvchilar va talabalarning hayot tarzi, shu jumladan ularning faoliyati va xatti-harakatlari shakllari, boshlang'ich kasb-hunar ta'limi tizimining ijtimoiy samaradorligi, uning faoliyatini prognozlash, yangi iqtisodiy sharoitlarda uni rivojlantirishning ko'p qirrali usullarini ko'rish va boshqa muammolar alohida o'rganishga loyiqdir.

Yoshlar sportining muammolari, metodikasi, tashkil etilishi, sog'lom turmush tarzidagi ahamiyati adabiyotlarda ham o'z ifodasini topgan.

Sport yoshning ham psixofizik, ham intellektual imkoniyatlarini yaxshilaydi va ochib beradi, deb haqli ravishda bahslash mumkin.

Yoshlarni uzoq muddatli jismoniy tarbiyalash tizimining sport maktablari (seksiyalar, to'garaklar va boshqalar) ishi qanday boshqarilishi va tashkil etilishiga bog'liqligi masalasi bir qator nashrlarda umuman batafsil ko'rib chiqiladi. Faoliyat nazariyasi kontekstida jismoniy tarbiya muammolari ham faol o'rganilmoqda.

Asosiy muammolardan biri boshlang'ich tayyorgarlik guruhini kadrlar bilan ta'minlash bilan bog'liq. Bu masala bo'yicha ko'plab asarlar mavjud (eng diqqatga sazovori E.I.Gamal va Yu.G.Burakovlar tomonidan yozilgan kitob). Asar mualliflarning nafaqat chuqur amaliy bilimlari, balki tanlovga ilmiy asos berishga intilishi bilan ham diqqatga sazovordir. Shunday qilib, ular nafaqat aniq testlar ro'yxatini, balki test sinovlari natijalarini baholash standartlarini ham o'z ichiga olgan jadvalni taqdim etdilar. Shu bilan birga, mualliflar talabani guruhda ushlab turish va unga sport faoliyati asoslarini o'rgatish orqaligina qiziqish uyg'otish mumkinligini qat'iy ta'kidlaydilar.

Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu mavzu bo'yicha juda ko'p adabiyot mavjud. Avvalo, bu Y.A.Bernshteynning yuqorida aytib o'tilgan ishi. Mualliflar sport orqali yosh odamning ongiga o'zini o'zi tasdiqlash zaruriyatini qanday aktuallashtirish muammosini o'rgandilar. Agar talaba va uning ota-onasiga professional darajada sport bilan shug'ullanib, u ijtimoiylashuv uchun juda muhim funktsiyani bajarishini ko'rsatish mumkin bo'lsa, buni qilish mumkin. Sport o'z-o'zini anglash, ijtimoiy foydali, noyob shaxs sifatida ochib berishga imkon beradi. Bundan tashqari, iste'dodli odam uchun sport uning moddiy ehtiyojlarini qondirish mavzusiga aylanishi mumkin.

G.S.Arefyeva, A.P.Alekseev, V.S.Barulin, D.M.Azamatov, B.G.Akchurin, S.Barinov, P.P.Gaydenko, B.S.Galimov, A.V.Gurov, M.A. Zaxarov, E.V.Ilyyenko, S.I.Kurilo, V.A.Lektorskiy, S.N.Litvinenko, L.I.Lubysheva, A.V.Lukyanova, S.V.Mogileva, V.A.S.M.Pozdyayeva, D.A.Sagalakov, E.N.Skarjinskaya, G.V.S. F. S. Fayzullina, S. I. Filimonova, P. A. Shcherbakovlar singari olimlar sport va sport

faoliyatining ma'naviy asoslarini o'rganishda ijtimoiy bilish metodologiyasi ustida ishlash uchun evristik ahamiyat kasb etdi. []

Ayni paytda sport va sport yutuqlarining ijtimoiy-falsafiy nazariyasini ishlab chiqish jarayonida e'tiborga olinishi kerak bo'lgan juda o'ziga xos tushunchalar mavjudligiga ham o'z e'tiborini qaratadi.

Biroq, gumanitar bilimlarning keng doirasiga qaramay, nazariy va konkret-amaliy xarakterdagi ko'plab savollarga haligacha javob yo'q. Jismoniy tarbiya va sportning Xalq ta'limi va oliy ta'lim tizimidagi ijtimoiy muammolarni maxsus o'rganilmaydi. Xalq ta'limi va oliy ta'lim tizimida jismoniy tarbiyaning aniq shakllantirilgan kontseptsiyasi mavjud emas, bu Xalq ta'limi va oliy ta'lim tizimi o'quvchi va talabalarining ijtimoiy qiyofasi va sportning o'quv va kasbiy faoliyatidagi roli haqida yaxlit tasavvurni shakllantirishga imkon beradi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентнинг 2017 йил 3 июндаги «Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3031- сон қарори. www.lex.uz

2. В.Ф.Кошелев, О.Ю. Малозёмов, Ю.Г.Бердникова, А.В.Минаев, С.И.Филимонова // Физическое воспитание студентов в техническом вузе. Учебное пособие / Под ред. О.Ю.Малозёмова. – Екатеринбург: УГЛТУ; Изд-во АМБ, 2015. – 464 с.

3. О.Ю.Малозёмов Физкультурная деятельность в сохранении здоровья учащихся: социально-педагогический аспект: монография / О.Ю.Малозёмов. – Екатеринбург: УрО РАО; УГМА; изд-во АМБ, 2008. -283с.

4. У.К.Бурлиев. Баркамол шахс тарбиясида жисмоний маданият. // Central Asian Research Journal for Interdisciplinary studies. Vol.1. 2021. 275-277р.

5. Зайниддинов Т.Б., Соғлом турмуш тарзини тўғри ташкил қилишда жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларининг педагогик фаолияти. Замонавий таълим / Современное образование 2019, 2(75). 58-64.